

LIBRIS

We know
books

DOCUMENTE BRAȘOVENE
ALE
MARII UNIRI

**Ediție, studiu introductiv și note de
prof. univ. dr. Ioan Vlad**

Seria
Brașovul și Marea Unire, nr. 5

Editura PASTEL, Brașov, 2019

Introducere	7
Notă asupra ediției	30

PARTEA I

Cap. I. Rădăcinile istorice ale luptei naționale. Secolul al XVIII-lea – secolul șcheienilor în lupta națională pentru drepturi, libertăți și „republică autonomă”	35
Cap. II. George Bariț - ziaristul luptător și „redactorul de memorande”, un titan al gândirii și practicii politice naționale românești ardeleni	54
Cap. III. Românii brașoveni și „Gazeta...” lor în „Proiectul de țară românească” al românilor ardeleni în era constituțională	110
Cap. IV. „Gazeta...” și brașovenii cu ochii pe Plevna bulgară și cu speranța la o Plevnă transilvană	145
Cap. V. Gimnaziul românesc brașovean ca instituție fondatoare a luptei naționale	185
Cap. VI. Alte instituții, alte forțe și alte pagini ale luptei naționale la Brașov până la război	200

PARTEA A II-A

<i>Andrei Bârseanu</i> , [Brașovul pe la 1900 – o primă schiță monografică]	227
<i>Dr. Vasile Saftu</i> , „O spunem verde dușmanilor noștri de veacuri”	234
<i>V. Onițiu</i> , La deschiderea anului școlar 1915-1916	237
<i>David Pop</i> , [Un Dreyfus român încă nereabilitat]	239
<i>Alexandru Vaida Voievod</i> , Cazul David Pop	243
<i>Alexandru Vaida Voievod</i> , Cazul colonelului Victor Verzea	251
<i>Cântece populare ardelenesti</i> , Flori de sânge	256
<i>Gheorghe Bideț</i> , [Amintiri și impresii de adolescent]	265
<i>Maior George G. Garoescu</i> , În focul mitralierei	271
<i>Ioan Aron</i> , [Tricolorul pe Casina Română]	286
***, [Prima Ordonanță a autorităților române din Brașov, 17/30 august 1916]	289
„ <i>Gazeta Transilvaniei</i> ”, [Extazul românismului la Brașov]	290

<i>Dr. K. E. Schnell</i> , Raportul primarului dr. Schnell despre timpul dominațiunii românești	307
<i>Fr. Fabricius</i> , Amintiri din România Mare. Raportul locțiitorului de primar Freidrich Fabricius, din Brașov, despre timpul ocupării orașului liber regesc Brașov prin dușmanul român de la 29 august până la 8 octombrie 1916	318
***. Istoricul autentic al reocupării Brașovului. Descrierea evenimentelor pe baza notițelor oficioase	334
<i>Ștefan Popovici</i> , Pățaniile mele istorisite domnului profesor I.C. Panțu	337
<i>I.C. Panțu</i> , S-aud tunurile la Brașov	343
<i>Elena Săbădeanu</i> , [Calvarul închisorilor pentru vina de a fi aruncat cu flori] ...	349
***, [Durerile și pagubele celor întemnițați]	355
<i>Pompiliu Nistor</i> , Manifestul de la Darnița	364
<i>Pompiliu Nistor</i> , Proclamația de la Darnița	370
<i>Maria Popescu Bogdan</i> , O școală românească la Odessa. Amintiri din pribegie	374
***, [Situația preoților de la Bran]	376
***, [Suferințele bisericii]	378
<i>Prof. Aurel Ciortea</i> , [File de jurnal]	383
<i>Virginia Braniște</i> , Memorii din timpul Primului război mondial	391
<i>Valeriu Braniște</i> , [„Reputațiunea unui neam întreg”] – Drapelul	412
<i>Preot Cornel Măerușan</i> , [Pentru pace între români și unguri la Crizbav]	414
<i>Tiberiu Brediceanu</i> , Raport asupra stării Casinei române în intervalul 1916-1920	416
<i>Ilie Cristea</i> , [Monstruoziitatea lui N. Sulică]	417
<i>Dr. Emil Colbazi</i> , Retrospectivă asupra evenimentelor petrecute între anii 1914-1919	420
<i>Generalul Vasile Barbu</i> , [La Viena în slujba idealului național românesc]	428
<i>Prof. univ. dr. Gheorghe Dragoș</i> , [Durerile războiului și bucuria izbăvirii]	432
<i>Alexandru Lapedatu</i> , Declarația, 6 oct. 1918	456
<i>Alexandru Lapedatu</i> , Dl. de Saint Aulaire și românii refugiați din Austro-Ungaria în timpul marelui război	458
<i>dr. Ioan Bordea</i> , Amintiri din zile mari	465
***, [„Glasul Ardealului” – glasul libertății] [Românii preiau puterea politică/ Consiliile și gărzile naționale]	474
<i>Valeriu Braniște</i> , [Democrației avem să-i mulțumim renașterea noastră, unitatea națională]	521
<i>Valeriu Braniște</i> , [Sașii care conspiră]	524
***, [Plebiscitul brașovean pentru Marea Unire. Protocoloale și Credenționale]	536

Motto:

„Mulțimea dușmană, care ne divizase ca să poată stăpâni, a pierit învinsă de conștiința popoarelor întocmai cum fuge noaptea de puterea biruitoare a luminii.

În gândul acestor dușmani, stavilele Carpaților nu erau destul de mari, ca să ne poată separa, ci au ridicat încă un zid, din baionete și diabolice opreliști, pentru ca frații să se uite.

Dar forța e nesocotirea și siluirea vremelnică a naturii, care singură e eternă și neclintită. Forța e oarbă, căci întotdeauna produce ceea ce a voit să înăbușe. Voi, diabolice opreliști, ați făcut din ideea pe care voiiați s-o sugrumați, singura noastră țintă de viață; forța, care-i voia stăpânirea, i-a ajutat înfăptuirea.

Forță, tu-ți sapi singură mormântul!”

Ilie Cristea, 4 decembrie 1918

Prima condiție, poate, pentru înfăptuirea unirii Transilvaniei cu România a fost existența sau **dănuirea românilor** în Transilvania, continuitatea lor neîntreruptă de-a lungul secolelor și mileniilor, identitatea lor națională, chiar nerecunoscută, dar reală, evidentă, menținerea caracterului românesc al Transilvaniei, toate aceste atribute ale neamului românesc, împotriva cărora s-au ridicat forțe și arme distrugătoare de neimaginat, în valuri după valuri, cu o îndărătnicie diabolică, pe viață și pe moarte, angrenând regate, imperii, papalitate, alianțe și conjurații, în conflicte, nu de ani sau de decenii, ci într-un război continuu, într-o agresiune generalizată. Dacă la începutul secolului XX miza „proiectului de țară” al românilor era unitatea politico-statală, până atunci, în tot Evul Mediu și până târziu în Epoca Modernă, miza românească a acestui proiect era însăși existența noastră ca stat, națiune și spiritualitate. Am trecut prin mari adversități cu neamurile ce permanent au vrut să ne înghită, să ne măture din spațiul nostru geografic, ca să se așeze ei liniștiți, să se lăfăie în patul altuia, fără nici un fel de scrupule. De aceea, rezistența românească la această agresiune s-a impus din zorii istoriei noastre și este coloana ei vertebrală,

fenomenul cel mai amplu, cel mai impresionant și deplin hotărâtor pentru toată ascensiunea noastră alături de celelalte neamuri.

Marea ctitorie națională de la 1918 se așează pe această coloană istorică milenară, rezistența, condiția primordială și vitală a unității, altfel n-aveam ce uni în 1918, o Transilvanie înstrăinată, maghiarizată, germanizată, catolicizată sau calvinizată era definitiv pierdută.

Epopoea rezistenței românești transilvane la maghiarizare prin iobagizare, la catolicizare directă sau prin Uniție, la calvinizare, la germanizare în Pământul crăiesc al sașilor și la alte agresiuni este una de durată, de mucenicie seculară și hotărâtoare pentru destinul românesc al Transilvaniei, al Transilvaniei românești care astfel putea visa și lupta pentru Unirea cu frații de peste Carpați.

Rezistența și unitatea românească în tot cursul Evului Mediu sunt realități puternice, identificabile și-n istoria brașoveană în toată amploarea și forța lor. Iată doar unele **dovezi ale unității** românești medievale, premise lucrative pentru unitatea politico-statală, dar și pârgii ofensive ale rezistenței și edificării unității noastre naționale.

Prima ar fi **păstoritul transhumant** prin care mocanii brașoveni și bârsani, alături de ceilalți din Ardeal „au crescut oi și unitate națională”, au creat o cultură populară unificatoare, au urzit hotare românești, au descălecat „în pragul mării”, la Nistru și la Dunăre, au conferit Carpaților statutul de „coloană vertebrală” a neamului, geografie unificatoare, columnă a dăinuirii. În întreg fenomenul transhumanței românești și a edificării și prin aceasta a unității neamului, oierii bârsani, cu săcelenii, șcheienii, brănenii și făgărășenii, țin fruntea, sunt pe primul loc și domină competiția.

Cea de-a doua pârgie ofensivă ar fi comerțul, **legăturile și comunicațiile inter-românești**, mai întâi comerciale, dar și culturale, naționale etc., intersectate la Brașov și constituind substanța și suportul schimburilor între Apus și Răsărit, între Nord și Sud, pe tot arealul sud-est european. Românii brașoveni, prin forța și inteligența lor, dar și prin nevoile legice obiective ale pieței și societății românești în dinamica și evoluția sa, surclasează privilegiile și monopolul comercial al sașilor, se impun și domină comerțul oriental o lungă perioadă, își trag sevă națională din profitul comercial și din pendularea profesională pe largi spații românești, își susțin cultura națională, învățământul românesc, biserica ortodoxă, civilizația românească în evoluție, atât la Brașov, cât și-n alte comunități românești, chiar deșteptarea și renașterea națională în zorii epocii moderne. Brașovul este, deopotrivă, fanionul sau farul diriguitor și sursa de combustie pentru multe inițiative naționale.

Următoarea pârgie, **relațiile politice** românești transcarpatice, identificabile încă din epoca acelor menționate formațiuni prestatale românești transcarpatice, reprezintă un domeniu vast, cu un impact major în evoluția ideii naționale. Și aici monopolul inițial al sașilor în relațiile politice cu voievozii și capitalele de peste munți a fost surclasat de conștiința națională, de vocația unității, de aplecarea voievozilor către problemele românilor ardeleni. Voievozii întrețineau relații oficiale cu Brașovul politic săsesc, dar și neoficial cu Brașovul românesc, cu Șcheiul, văzut ade-

sea ca o „republică autonomă” cu capitala la Biserica Sf. Nicolae. Brâncoveanu, „domn de pământ” în Transilvania, adică mare proprietar de moșii și case, dar și ctitor de biserici și mănăstiri, nu numai că spulberă la Zărnești iluzia habsburgică de „unificare” românească sub sceptrul imperial, dar și amenință să refacă, prin cultură și artă panromânească, opera lui Mihai Viteazul.

O serie de instituții românești medievale sunt transcarpatice, comune românilor bârsani și munteni sau moldoveni, cum sunt plăieșia și „obiceiul pământului” ca sistem de drept, instituții care nu doar dovedesc unitatea, ci o și impun, lucrează pentru ea.

Dacă Brașovul și Țara Bârsei „se munteniseră binișor” la 1821, ca și-n alte vremuri de bejenie politică, era pentru că muntenii, boierimea, clasa politică de la București sau Iași se simțeau la Brașov ca acasă și mulți chiar veneau „acasă”, adică la casele lor brașovene. Brașovul era, în bună măsură, capitala „de dincolo” sau în refugiu a Țării Românești.

La aceeași scară, **Biserica Sf. Nicolae** este instituția centrală a românismului brașovean, comandamentul care „guvernează” interesele românești transcarpatice, care gestionează potențialul material și spiritual al cauzei naționale, o parohie cât o episcopie și o biserică cât o catedrală, un consiliu parohial autoritar cât un sfat al țării, cu o politică „internă” temută de Magistratul săsesc și cu o politică „externă” ageră în toate capitalele din jur, cu emisari până la împărăția rusă și trimiși permanenți la Curtea de la Viena, cu preoți care sunt deopotrivă logofeți ai Cetății săsești, emisari diplomați pe lângă voievozii din Principate, cărturari autori, cronicari, traducători, tipografi, dascăli din prima linie a culturii românești, cu un palmares incredibil al rezistenței la catolicizare, calvinizare, uniație, dominație săsească și maghiarizare, pe o durată de circa opt secole, rezistență neînfrântă, mereu martirică, dar biruitoare și parte meritorie a victoriei finale din 1918.

O astfel de instituție este în centrul luptei și jertfei naționale, produce și conduce lupta națională, formează și călește lideri și luptători, acțiuni și procese unio-niste și eliberatoare, luptă cu arma credinței, dar și cu cea culturală sau școlară, cu cea politică sau diplomatică, cu scrisul și cu tiparul, cu oamenii săi, ai obștii, dar și cu frații de peste munți, cu bănuțul văduvei sărace, dar și cu averile mari din Muntenia, creează și întreține sute de ani prima dar și importanta școală românească, apoi un gimnaziu cât o universitate, pepinieră superproductivă nu numai de academicieni, dar mai ales de luptători naționali.

La streășina acestei biserici și cu ajutorul mecenaților „de teighea”, negustorii șcheieni, Coresi, unul din descălecătorii de sens invers, prin cultură, produce la Brașov o revoluție culturală, dând credinței și culturii românești o seamă de cărți valoroase, iar cauzei naționale un impuls semnificativ.

Continuăm demersul analitic cu **secolul renașterii naționale**, al XVIII-lea, care are la Brașov o desfășurare de mare anvergură, pe cel puțin trei paliere mari și pe cei trei adversari redutabili ai românilor: habsburgii, magnații unguri și patriciatul săsesc. Primul palier – rezistența brașovenilor la uniație are manifestări exemplare

la Braşov şi în Ţara Bârsei, de o dârzenie eroică şi de-o împotrivire categorică, pe viaţă şi pe moarte. Braşovenii nu se fac „papistaşi nici morţi, şi rămân fii adevăraţi” ai ortodoxiei, chiar dacă ar pierde totul, cum au pierdut cei de la Tohan şi Şinca, părăsindu-şi casa, avutul şi satul, dar păstrându-şi legea strămoşască. S-a confirmat încă o dată că satul e mai tare ca împăratul, că „nu fu pe voia împăratului, ci pe voia satului”, că s-a păstrat „marea ortodoxie” din Ţara Bârsei şi doar câţiva „rătăciţi” în această mare au eşuat în unirea cu Roma.

Cel de-al doilea fenomen, episodic, dar expresiv pentru începutul „renaşterii”, este lupta armată a braşovenilor împotriva curuţilor, a nobilimii maghiare rebele împotriva Vienei, dar şi a rânduielilor din Pământul crăiesc.

Cel de-al treilea adversar, lipit de trupul nostru la Braşov, patriciatul săşesc şi structura sa politică, Magistratul şi Cetatea, era şi mai periculos, domina la Braşov de cinci secole, prinsese rădăcini adânci şi putere sigură, iar sub austrieci e lumea lui şi nimeni nu-i mai poate tempera avântul dominator. Convieţuirea românilor cu saşii este una foarte rece, „unii lângă alţii, dar nu unii cu alţii”, românii sunt doar „toleraţi” de „mărinimia” saşilor, pe pământurile „saşilor”, doar pentru că sunt utili ca forţă de muncă, altfel „naţiunea săsească” n-ar face nici efortul să-i tolereze.

Cum cuţitul ajunge la os, dar şi ideile iluministe ale redeşteptării ardeleni şi europene sunt asimilate de negustorii români şcheieni, Şcheiul românesc se vrea „**republică**” autonomă, cu conducere separată de Magistratul săşesc, „oraş separat” de Cetate. Este, desigur, etapa copilăriei luptei naţionale a Ardealului, cu un episod singular, cel de la Braşov, dar un fenomen foarte dinamic, în creştere spre maturizare, cu o strategie pacifistă de factura Supplexului, dar şi cu tentative de militarizare a Şcheiului sau de promovare a unor lideri cu veleităţi militare şi revoluţionare. Experienţa şi dibăcia politică a saşilor, sprijiniţi şi de Viena, i-au readus pe şcheieni la statutul de „toleraţi din bunăvoinţa naţiunii săseşti”, dar lupta lor din sec. al XVIII-lea rămâne un capitol însemnat în lupta naţională a românilor ardeleni, o experienţă câştigată, o componentă practică, unică a renaşterii provocată de Şcoala Ardeleană doar ca ideologie şi mişcare culturală.

Mişcarea petiţionară a românilor braşoveni a precedat atât mişcarea iluministă, cât şi mişcarea Supplexului, poate a fost chiar un antecedent pregătit, deci ea n-a beneficiat de clarificarea ideologică adusă de Şcoala Ardeleană şi atunci când românii braşoveni au asimilat valoarea argumentelor privind originea romană, vechimea şi continuitatea românilor în tot spaţiul românesc, ei au avut o adevărată revelaţie pe care au numit-o „marea deşteptare a minţii”. Era o armă de luptă care le dădea încredere în viitor şi în victoria cauzei lor.

Saşii, neclintiţi în stăpânirea lor discreţionară, se simt şi mai stăpâni pe situaţie, rezistă şi cutremurului produs de iozefinismul reformat, nu sesizează că acesta prevesteşte agonia şi se încapăţânează să trateze tot „cu strâmbul” şi cazul Poiana Braşov.

În secolul al XIX-lea, secolul naţiunilor, putem situa Braşovul **între două naţionalisme extreme**, cel maghiar din perioada premergătoare revoluţiei de la 1848,

ajuns la cote maxime și antrenând o politică de „maghiarizare nebună”, mai aprigă și decât cea din deceniile dualismului, și puseul naționalist săsesc reinstalat după 1860, ca o sfidare evidentă a liberalismului instalat pentru câțiva ani în Imperiul Habsburgic. Până și unгурii au fost iritați, astfel că după, instalarea dualismului, au semnat sentința autonomiei și privilegiilor săsești și le-au desființat la 1876, după care și sașii au intrat sub barosul maghiarizării al lui Kolomán Tisza.

Șocul loviturilor a fost atenuat de forța economică și patrimoniul acumulat al sașilor, de menajamentele de care s-au bucurat din partea autorităților maghiare, comparativ cu celelalte minorități, și de deținerea în continuare a administrației, chiar dacă nu exclusive, la Brașov și-n district, devenit comitat. **Administrația exclusivă** a sașilor la Brașov timp de șapte secole a fost o însemnată pârghie a puterii sașilor, a ascensiunii lor politice și economice și a dominației asupra românilor. Prin deținerea tuturor instituțiilor administrative, sașii au putut să-i țină pe români la distanță de putere, în ascultare, sărăcie, ignoranță, asigurându-și longevitatea unei stăpâniri despotice.

Nu doar administrația, ci și **cultura sașilor**, civilizația, școala lor sunt puse în slujba exercitării puterii, a dominației asupra românilor. Toate acestea – cultura, școala, artele, gradul de civilizație – au rămas, premeditat și riguros, doar ale lor, n-au oferit nimic voit și generos altora, românilor cu care conviețuiau, de teamă că orice concesie, orice acces la cultură, școală, înseamnă un pas spre emanciparea românilor și slăbirea puterii sașilor. Toate aceste instrumente ale civilizației și puterii sașilor se construiau și se întrețineau și cu însemnata contribuție, prin muncă și bani, ale românilor, iar cât totuși au preluat românii de la sași a fost peste voia sașilor. În schimb, sașii au preluat pe căi firești numeroase elemente de cultură populară, de vestimentație, port, unelte și tehnici agricole sau meșteșugărești specifice zonei, climatului și populațiilor pe care sașii le-au găsit aici.

Izolaționismul lor național, marginalizarea românilor, nu doar social și cultural, ci și în geografia localităților, detașarea lor demografică sau relațională etc. sunt tot instrumente și pârghii de apărare și exercițiu al puterii exclusive, de prosperitate și instruire doar pentru ei.

Unitatea politico-statală a românilor înfăptuită în anul 1918 este rezultatul unor strădanii de lungă durată a întregii națiuni românești, finalul apoteotic al unor lupte de secole, fenomen în care s-au acumulat armonios contribuții zonale, provinciale, locale instituționale sau individuale într-un șuvoi din ce în ce mai viguros până când a devenit un fluviu al voinței naționale românești, fără putință pentru nimeni de a-i mai opri împlinirea. Între aceste contribuții multiple la înfăptuirea Marii Uniri se poate descifra și cea a comunității brașovene, a urbei de la poalele Tâmpiei dar și a împrejurimilor bârsane care au gravitat întotdeauna înspre marele oraș, contribuție de mari dimensiuni, de maximă durată și cu note de multe ori hotărâtoare pentru progresul cauzei românești în istorie.

Analiza acestei contribuții s-a impus istoriografie în contextul unei largi cercetări de istorie pe problematica Marii Uniri, cercetare în care studiile monografice ale acestor contribuții secvențiale sau limitate spațial ocupă un loc distinct.

Chiar dintr-o atare perspectivă demersul științific este fructuos dat fiind vocea națională, statutul și întâietățile dobândite de zona Brașovului în istoria românilor, în lupta națională. Brașovul medieval, o adevărată placă turnantă a sistemului de legături între românii din cele trei principate, puternic centru economic, social, politic și spiritual al românismului, și-a păstrat aceste atribute și-n epoca modernă. Lupta pentru unitatea politico-statală a tuturor românilor are la Brașov și-n Țara Bârsei o componentă de forță, de anvergură și amplitudine maximă în deceniile premergătoare și-n perioada înfăptuirii Marii Uniri. Acțiunile și inițiativele românilor brașoveni în lupta națională, instituțiile create de ei sau personalitățile ridicate de aici, în multe cazuri, au dobândit valoare națională, s-au generalizat pentru întreg spațiul românesc. „Gazeta Transilvaniei”, vajnicul organ de presă transilvănean, precum odinioară tipăriturile lui Coresi, este a tuturor românilor, circulația ei fiind parcă mai intensă în teritoriile românești de peste munți. Liceul „Andrei Șaguna”, veritabilă universitate românească transilvăneană până în 1918, este o pepinieră de personalități pentru știință, cultura și lupta națională românească, o forță considerabilă a românismului la Brașov și-n Transilvania.

Vecinătatea cu România, puternicele legături în toate planurile cu frații de peste munți, solidaritatea și comunitatea în toate cu aceștia îi conferă Brașovului un statut de lider, de cartier general al acțiunii românești transilvănene, statut preluat în anumite perioade de altă orașe transilvănene, dar potențial păstrat cu consecvență de orașul de la poalele Tâmppei. Faptul în sine este dovedit și de reacția statului maghiar față de românii brașoveni și de statutul lor în lupta națională românească. Politica de maghiarizare, represiunile și adversitățile autorităților austro-ungare sunt mai înverșunate decât în alte părți ale Transilvaniei, Brașovul se află sub impactul tuturor planurilor hazardate de maghiarizare, a proiectatei „zone culturale” are un puternic aparat polițienesc, este sediul poliției de graniță pentru un important sector, sediul cel mai puternic din Transilvania al spionajului și contra-spionajului austro-ungar.

Istoriografic, tema a incitat și până acum specialiștii din zonă la abordări diverse, finalizate în câteva studii și articole valoroase, axate pe diferite probleme mai restrânse ale temei și perioadei respective. Menționăm, mai întâi, pe profesorul Ion Nicoară cu trei studii vizând activitatea „Gazetei Transilvaniei” în anii Primului Război Mondial, activitatea brașovenilor în fruntea emigrației române din America pentru cauza națională și activitatea Sfatului național al Țării Bârsei. Tot Ion Nicoară este singurul care încearcă într-un studiu de ținută, publicat în 1968, o sinteză privind contribuția brașovenilor la înfăptuirea României Mari. Dincolo de unele limite metodologice și de documentare, studiul respectiv rămâne de valoare.

Menționăm apoi activitatea cercetătorului Mircea Băltescu, cel care, valorificând câteva fonduri arhivistice brașovene, a reconstituit în câteva studii contribuția

unor personalități brașovene la înfăptuirea statului național unitar român (George Moroiu, Pompiliu Dan etc.), precum și contribuția Reuniunii Femeilor Române.

O contribuție însemnată a adus-o profesoara Luana Popa printr-un studiu **(1989)** privind formarea și activitatea organelor politice și militare românești în **zona Brașovului în toamna anului 1918.**

Brașovul medieval și modern, ca unul dintre marile orașe ale spațiului românesc, chiar dacă se afla sub stăpânire străină, a cunoscut și alimentat constant cu **contribuții valoroase** lupta națională a românilor pentru unitatea politco-statală, cel puțin de la Mihai Viteazu încoace, de când această aspirație, realizată episodice dar **expresiv** de marele voievod, a devenit ideal național al întregului neam românesc. Brașovul evului mediu se situa într-un sistem dens și foarte activ al legăturilor economice, politice, culturale, militare și religioase dintre cele trei țări române, sistem care întreținea unitatea românească, românismul însăși peste granițele artificiale impuse de marile puteri, și în care Brașovul juca un rol de primă mărime. În epoca modernă activitatea românească la Brașov se amplifică vizibil: legăturile peste Carpați, favorizate de progresul tehnologic și de tot mai ampla circulație a ideilor, oamenilor și valorilor, sunt tot mai intense; Brașovul se situează în fruntea luptei de rezistență împotriva maghiarizării în anii dualismului, iar în planul strategiei românești pentru împlinirea idealului național, la Brașov se nasc inițiative, se definesc planuri, se creează structuri și se acționează tot mai hotărât și mai organizat. Se poate constata cu ușurință că, pe fondul unei bogate tradiții a luptei pentru unitate, în ultimele decenii al secolului XIX-lea și primele două ale secolului XX, lupta națională se amplifică permanent, ia forme tot mai diverse, se generalizează pe orizontala și verticala societății românești, fenomen care așteaptă doar conjunctura politico-militară favorabilă pentru a se împlini.

Legăturile Brașovului cu România sunt atât de puternice încât Valeriu Braniștea putea spune la 1891 că Brașovul „trăia sufletește în România”. Brașovenii trăiau cu impetuozitate viața politică, socială, culturală din România, „fierbeau” în timpul alegerilor de la București, pe când viața capitalei maghiare nu-i interesa, le era străină. Un număr impresionant de intelectuali născuți sau formați la Brașov au trecut în țara liberă pentru a se realiza profesional și pentru a lupta mai eficient pentru cauza românească. O serie de ajutoare din principate, unele ocazionale, altele regulate sosesc la Brașov pentru Biserica Sf. Nicolae și pentru școlile de aici. Merite deosebite are Liga culturală în acest sens.

Solidaritatea brașovenilor cu frații transcarpatici se manifestă și prin ampla lor participare la evenimentele mari din România: serbările de la Putna sau cele de la București din 1906, momentele de răscruce ale istoriei românilor de la 1859, 1877-1878, 1892-1894 etc. Reflexele brașovene ale solidarității sunt impresionante.

Legăturile strânse cu frații de dincolo, speranțele bine alimentate de eliberare și unire etc. au făcut confruntarea cu șovinismul maghiar în zonă foarte ascuțită. La Brașov s-au definit planuri și strategii ale luptei de rezistență, „Gazeta” le-a popularizat, frunțașii luptei naționale le-au pus în practică, masele i-au sprijinit. De

multe ori s-au revoltat deschis, în masă sau mai restrâns. Activitatea unor personalități cum sunt Vasile Goldiș, Valeriu Branîște, Ghiță Pop, Virgil Onițiu, Andrei Bârseanu este impresionantă.

Românii refuză în număr mare să-și îndeplinească obligațiile militare față de Austro-Ungaria și trec Carpații prin „vama cucului”, deși granițele sunt strașnic păzite. Sistemul polițienesc, de informații și securitate în zonă este foarte dezvoltat și activ. Sunt urmăriți cu strictețe fruntașii locali, personalitățile din România aflate la Brașov sau în trecere, fruntașii Ligii Culturale în mod special, militarii. Un loc aparte în acțiunea națională de la Brașov îl are Liceul „Andrei Șaguna” atât prin acțiunea nemijlocită a dascălilor și elevilor săi cât și prin ceea ce fac cei formați aici după părăsirea orașului. Angajarea și atașamentul dascălilor și elevilor brașoveni la lupta națională, dibăcia și înțelepciunea cu care reușesc să salveze aparențele, să lupte mascat pentru a nu-și periclita soarta ca indivizi și ca instituție, maturitatea națională, patriotică a adolescenților de aici, riscurile la care se expun cu curaj, cu bărbăție, înțelegerea matură a imperativelor vremii neamului sunt impresionante.

Un loc important în avansarea cauzei naționale l-au avut contribuțiile individuale ale cărturarilor din zona Brașovului, intelectualitatea pe care un diplomat german o numea la 1881 „viermele care distruge de ani de zile sentimentele loiale pentru dinastie și patrie și care ar putea deveni odată cauza unor consecințe mai grave”. Galeria acestor luptători pentru deceniile premergătoare Marii Uniri, cuprinde pe episcopii Ioan Popazu¹ și Nicolae Popeea² participanți la luptele politice

---

¹ **Ioan Papazu** (1808-1889), episcop al Caransebeșului, originar din Brașov și format de gimnaziul din Blaj, apoi la Sibiu și Cluj, iar ca teolog la Universitatea din Viena. Și-a început cariera ca secretar episcopesc, din 1837, după hirotonisire a fost ales paroh la Biserica Sf. Nicolae din Brașov, promovând treptat până la rangul de episcop de Caransebeș (1865-1889). Întemeierea și funcționarea acestei episcopii, timp de peste două decenii, se leagă de numele distinsului ierarh brașovean. În perioada brașoveană a contribuit hotărâtor la întemeierea gimnaziului român din Brașov (1850). A luat parte activă la revoluția română de la 1848 și a fost ales secretar al Adunării Naționale de la Blaj (3/15 mai 1848). S-a preocupat de lărgirea și îmbunătățirea învățământului românesc elementar și confesional în zona Caransebeș, a sprijinit îmbunătățirea statutului social și profesional al dascălilor. Din 1866 a îndrumat activitatea de organizare a conferințelor învățătorilor în protopresbiteriate, punându-le sub conducerea unor „comisari școlari”, selecționați dintre cei mai harnici învățători. În forurile bisericești și-n cele ale statului austro-ungar s-a distins ca un înfocat apărător al drepturilor naționale și bisericești ale românilor. A fost o prezență activă în evenimentele politice și culturale ale timpului său.

² **Nicolae Popea** (1826-1908), teolog și istoric, născut în Săcele, s-a format în gimnaziile de la Brașov și Blaj, apoi a studiat dreptul la Cluj și teologia la Viena. A funcționat în administrația publică, apoi ca secretar consistorial, profesor de teologie la Sibiu și arhimandrit, iar din 1889 a devenit episcop la Caransebeș după moartea episcopului I. Papazu. A luptat foarte mult pentru drepturile și ridicarea bisericii ortodoxe române din Transilvania, s-a angrenat în viața politică și culturală a populației românești din acest spațiu. În anul 1863 a fost ales deputat în Dieta Transilvaniei și în Senatul imperial, iar în 1881 a prezidat Conferința națională română și a devenit președintele Comitetului național român, în 1900 a fost ales membru al Academiei Române. Lucrări: „Vechea mitropolie a românilor din Transilvania și Ungaria”, Sibiu, 1870” Biografia arhi-

IBDIS | We know books

din Transilvania; mitropolitul Ioan Mețianu³, membru fondator al „Astrei”; Iacob Mureșianu⁴, director de gimnaziu și redactorul șef al „Gazetei Transilvaniei” până la 1878, când a cedat locul fiului său Aurel Mureșianu⁵, ambii implicați în mai toate

---

episcopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna”, Sibiu, 1879; „Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andrei baron de Șaguna sau luptele naționale politice ale românilor 1846-1873”, Sibiu, 1889. Împreună cu Al. Papiu-Illarian au scos la Cluj, în anii 1845-1846, revista filologică-literară „Zorile pentru minte și inimă”. A mai publicat diverse articole în „Telegraful român” și alte periodice.

³ **Ioan Mețianu** (1828-1916), arhiepiscop și mitropolit, s-a născut la Zărnești, jud. Brașov și a studiat la Zărnești, Brașov și Cluj, iar teologia la Sibiu. A funcționat mai întâi ca protonotar al Branului, apoi preot la Râșnov, de unde a urcat toate treptele ierarhiei ecleziastice, în 1874 este ales vicar episcopal și președinte al consistoriului din Oradea. Din 1875 este ales episcop la Arad. Este membru fondator al „Astrei”, a participat la Congresul Național din 1863 și la Dieta din Cluj din 1865. A militat pentru dezvoltarea învățământului, la sate în limba română, a creat școli și s-a preocupat de asigurarea acestora cu învățători. A acordat o atenție deosebită școlilor confesionale, a organizat Institutul pedagogic-teologic și a adus îmbunătățiri radicale activității preparandiei din Arad. Tot la Arad, cu mijloace proprii, a înființat tipografia diecezană în anul 1877, iar în 1889 a deschis o școală românească de fete. Pe aceeași linie, a inițiat adunarea de fonduri pentru înființarea unui gimnaziu românesc la Arad. După moartea mitropolitului Miron Romanul a fost ales mitropolit al Bisericii ortodoxe din Transilvania.

⁴ **Iacob Mureșianu** (1812-1887), ziarist și profesor, născut în com. Rebrîșoara, jud. Bistrița-Năsăud, la 28 noiembrie 1812, s-a format la școala grănicerească din Năsăud, apoi la Blaj, unde a studiat filosofia și teologia. La absolvire a fost ales, la cererea abatelui romano-catolic din Brașov, pentru postul de profesor la gimnaziul romano-catolic de aici. Începând din 1837, a funcționat, timp de 19 ani, ca profesor și apoi 20 de ani ca director. A desfășurat o activitate de excepție, mai ales „întru creșterea tinerilor români, pentru cari acest gimnaziu, în lipsa unuia românesc, devenise un centru de adăpostire și era frecventat de numeroși elevi români”, după aprecierea lui Iosif Sterea Șuluțiu. A fost alături de Barițiu încă din 1837, când la Viena au obținut aprobarea pentru apariția „Gazetei de Transilvania”, până în martie 1850, când ziarul a fost interzis și Barițiu alungat de la Brașov. În septembrie 1850, Iacob Mureșianu a obținut din nou aprobarea Vienei și a continuat să tipărească și să conducă „Gazeta” și „Foaia” până în 1878, când a predat ștafeta fiului său, dr. Aurel Mureșianu. Sub conducerea sa „Gazeta” și-a mărit formatul, a introdus caracterele latine, „a luptat cu mult zel și curaj ca românii să-și susțină postulatele naționale și să nu cedeze nimic”. În 1868, I. Mureșianu „a fost tras în cercetare criminală pentru publicarea Pronunciamentului de la Blaj”, după expresia aceluiași I. Ș. Șuluțiu, iar în 1877 i s-a intentat proces pentru mai multe articole politice sau de susținere a cauzei românești în războiul ruso-româno-turc și a câștigat merite deosebite în înființarea Reuniunii femeilor române din Brașov, prima din Transilvania, în crearea „Astrei” și a băncii „Albina”, iar la fondarea gimnaziului românesc la Brașov contribuția sa a fost hotărâtoare „cu graiul și eu condeil...”, între cei dintâi contribuitori pentru acest institut care e... un mărgăritar al neamului românesc” (I. Ș. Șuluțiu). Pe lângă activitatea lui de publicist și redactor șef, a mai publicat „Istoria gimnaziului inferior romano-catolic din Brașov” (în limba germană), poezii ca „Orațiune”, „Ođă pentru martiri” etc. și a compus frumosul dans „Romana”, jucat prima dată în 1850. În 1877 a fost ales membru al Academiei Române.

⁵ **Aurel Mureșianu** (1847-1909), ziarist și om politic, fiul lui Iacob Mureșianu, s-a născut la Brașov în 20 iunie 1847. Aici a primit instrucțiunea primară și secundară, iar ultimele clase gimnaziale le-a frecventat la Blaj, sub conducerea lui Timotei Cipariu. Foarte de tânăr, din gimnaziu, s-a implicat

faptele însemnate ale luptei naționale românești; Diamandi Manole⁶, om înstărit, conducător al comunității comercianților români brașoveni, sprijinitor al școlii dar și al războiului de independență a României; George Moroianu⁷, militant și activist fervent, din studenție, în capitalele occidentale pentru cauza națională, diplomat și

---

în viața publică și-n problemele generației sale. În 1862, cu un grup de colegi, înființează „Compania literară a junilor studioși de la gimnaziul superior din Brașov pentru cultivarea limbii și literaturii române”, o societate literară care Viza cunoașterea poporului, a creațiilor și năzuințelor sale. În 1863 a fost trimis de tatăl său ca reporter al „Gazetei Transilvaniei”, la dieta din Sibiu, unde ia contact cu viața politică și marile probleme ale românilor din Transilvania. Își continuă studiile, începând cu 1865, la Facultatea de Drept și la cea de filologie romanică de la Viena, iar în 1872 obține titlul de doctor în drept și rămâne ca jurist la Viena până în 1877. Tatăl său îmbolnăvindu-se, este nevoit să revină la Brașov, unde preia conducerea „Gazetei” alături de G. Barițiu, iar din 1878 până la moarte (1909) a fost directorul și proprietarul „Gazetei Transilvaniei”, devenind unul dintre fruntașii vieții politice și culturale din Transilvania. Faima lui de luptător se născuse încă din anii studenției la Viena, când a publicat în revista politică „Die Reform” o serie de articole politice în care milita pentru autonomia Ardealului și drepturile națiunii române, articole care au făcut senzație printre români, au entuziasmat tinerimea universitară și au sporit prestigiul revistei, iar un grup de 121 de femei ardelence au făcut un cadou special autorului articolelor, numit „luptătorul pentru drept și libertate”. A. Mureșianu a continuat să publice în „Die Reform” și-n alte ziare ale monarhiei sau din străinătate articole pentru apărarea cauzei naționale românești, pentru drepturile românilor și a altor naționalități subjugate din Austro-Ungaria.

Ca director al „Gazetei” i-a dat acesteia o puternică dezvoltare: în 1884 „Gazeta” a devenit primul cotidian român, iar din 1888, când împlinea 50 de ani de existență, avea și o tipografie proprie. Din 1889 „Gazeta” scoate un număr de duminică, adresat sătenilor „care a contribuit în mod puternic la deșteptarea poporului, pentru a-și cunoaște drepturile și datorințele, ce le are ca cetățean și ca român”. (I.S. Șuluțiu). Din 1885, în repetate rânduri, dr. A. Mureșianu a fost ales în conducerea Partidului Național Român. În perioada „Memorandului” a apărut în diverse modalități cauza românească și pe cei târâți în cunoscutul proces. A. Mureșianu „și-a jertfit toată viața sa cauzei poporului român; pentru focul și entuziasmul cu care a pășit în arenă a fost adesea persecutat. Avuse și două procese de presă în 1888 și 1890, în ambele cazuri s-a purtat cu bărbăție, apărând dreptul limbii materne cu succes moral, care a produs un puternic ecou în presa din patrie și străinătate. În al doilea proces a fost condamnat la închisoare” – îi încheie I.S. Șuluțiu portretul în „Enciclopedia română”.

⁶ **Diamandi Manole** (1833-1899), comerciant și militant pe tărâm politic și cultural, născut la Brașov și format la școlile de aici, a început o carieră comercială la București, unde a ajuns asociat la o casă de schimb, după care a revenit la Brașov în 1864 și a ajuns un prosper om de afaceri. A funcționat multă vreme ca membru al Eforiei Școlilor centrale române din Brașov, ca președinte al gremiului comercianților români, iar mai târziu ca președinte al Camerei de Comerț și Industrie din Brașov, dar și ca membru al sinodului și al congresului național-bisericesc ortodox și membru al Comitetului național al **P.N.R.** A contribuit substanțial la acțiunea de înzestrare a școlilor române brașovene, a alcătuit un fond pentru ajutorarea elevilor săraci, iar în perioada războiului pentru independența României a organizat colecte de bani și obiecte pentru ostașii români răniți. D. Manole este printre inițiatorii cotidianului românesc „Tribuna” de la Sibiu, numele lui figurând printre semnatarii „Apelului” din 1884, publicat în primul număr al ziarului. A fost și membru fondator al „Astreii”.

⁷ Vezi „Brașovul și Marea Unire”, ed. I, pag. 183-188 și 197.

publică, apoi, cu contribuții remarcabile în a câștiga prieteni și a convinge guvernul zădărnicei influențe, opinia publică pentru justetea luptei naționale a românilor; Pompiliu Dan⁸, militant tot din anii de studii printre studenții și universitarii de la Cluj, Pesta, Berlin, Paris pentru aceeași cauză; Andrei Bârseanu⁹, poetul autor al Imnului Unirii, mare dascăl brașovean, alcătuitor de conștiințe românești dar și vicepreședinte apoi președinte al „Astreii”, calitate în care s-a înscris în galeria iluștrilor săi înaintași; Virgil Onițiu¹⁰, „un deschizător de suflete și un ziditor de idealuri”, cum îl considera O. Ghibu, director de prestigiu al liceului românesc.

Războiul mondial 1914-1918 este înțeles de toți românii ca ocazia și șansa, desigur crâncenă și dureroasă, a înfăptuirii dezideratului național, iar sfârșitul lui, prin înfrângerea Puterilor Centrale, oferă efectiv, la capătul unui efort general românesc impresionant, contextul extern favorabil finalizării apoteotice a unui proces secular și făurirea României Mari.

Istoria Brașovului în anii războiului este, în bună parte, o istorie a Transilvaniei sub impactul primei conflagrații mondiale. Soarta Transilvaniei întregi este și soarta Brașovului, fenomenele locale au caracteristicile celor din întreaga provincie intracarpatică, particularitățile și diferențele de amplitudine nu fac decât să întregască tabloul. Anii de neutralitate ai României (1914-1916) sunt ani de zădărnici și incertitudini la Brașov, sub apăsarea războiului purtat de Austro-Ungaria, ani de grea așteptare, „cu inima la trecători”, a acțiunii eliberatoare a armatei române, dar și ani de continuare a luptei naționale românești în condițiile dificile ale războiului, de înfruntare eroică a represiunii ajunsă la forme foarte grave, de nădejdi și acțiuni curajoase în slujba cauzei naționale. Din partea autorităților austro-ungare, care cunoșteau foarte bine sentimentele și aspirațiile românilor, este vizibilă teama de România și de românii din monarhie, iar măsurile în consecință se resimt cu putere la Brașov. Guvernul maghiar, primul ministru Tisza, se interesează și conduc nemijlocit chestiuni locale dar cu implicații pentru întreg imperiul. În zona Brașovului se derulează faimoasa înscenare politico-judiciară cunoscută sub numele de „cazul David Pop”, aici se iau măsuri de securitate deosebite, se masează forțe speciale, mișună sute de detectivi și toată lumea este suspectată.

Prezența românilor brașoveni și în general transilvăneni în războiul purtat de Austro-Ungaria, foarte numeroasă prin grija autorităților politice și militare, este marcată de două atitudini: una determinată de „simțul datoriei”, de o fatalitate iminentă, românii sperând că printr-o importantă contribuție la prezumtiva victorie a Austro-Ungariei soarta lor în monarhie se va îmbunătăți. O altă atitudine este cea a radicalilor, adversari declarați sau mascați ai oricărei colaborări la războiul Austro-Ungariei, de respingere a acestuia și de participare cât mai amplă la lupta națională și la războiul românilor de eliberare și întregire națională. Brașovul a cunoscut și el

---

⁸ Idem, pag. 32-35.

⁹ Idem, pag. 35-36.

¹⁰ Idem, pag. 36-37.

atmosfera gravă a mobilizării pentru front, a contactului indirect cu dramele frontului, a dat și el numeroase jertfe de sânge pentru cauza, străină românilor, a Puterilor Centrale. Intelectualitatea brașoveană românească a fost trimisă în număr mare pe front pentru a mai slăbi și astfel frontul luptei naționale a românilor, prin lichidarea cu ajutorul frontului a frunțașilor acesteia. Învățătorii, preoții, ceilalți intelectuali sunt luați prioritar și în marea lor majoritate la oaste. Mulți nu se mai întorc. In consecință este lovit și învățământul, care este aproape desființat în anii războiului, viața culturală și cea bisericească etc.

Disputa între Berlin și Budapesta privind atragerea României în război are re-verberații profunde la Brașov. Între acestea, faptul cel mai expresiv este „cazul David Pop”, o înscenare politico-judiciară de proporții, reușită în bună măsură, pentru compromiterea intelectualității transilvănene în fața germanilor. Pe fondul unei activități reale a unui grup de români din zona Brașovului de culegere de informații pentru armata română, serviciile secrete austro-ungare reușesc să deturneze fluxul acestor informații spre Viena și astfel să-i aresteze pe cei 16 intelectuali din grupul David Pop. A urmat o lungă anchetă și un zguduitor proces, încheiat cu nouă condamnări la moarte și șapte pedepse cu mulți ani de închisoare, fapte care trebuiau să demonstreze Berlinului și întregii opinii publice că românii sunt trădători și nu merită nici un fel de drepturi din partea Budapestei. Se dovedește pe de o parte disponibilitatea românilor de a servi cauza românească pe toate căile, dar și lipsa de scrupule a potențaților maghiari în lupta împotriva românilor. Nădejdea intrării României în război pentru eliberarea Transilvaniei este atât de puternic alimentată în acești ani încât ea este chiar o certitudine, totul mizându-se pe această variantă. În perspectiva acțiunii militare românești se derulează cu intensitate crescândă fenomenul voluntariatului în armata română a tinerilor români transilvăneni, fie înrolați în armata austro-ungară, fie trecuți peste munți înainte de încorporare. În zona Brașovului este de o amploare deosebită. Un rol aparte l-au avut voluntarii în serviciul de informații al armatei române, folosiți până la declanșarea ostilităților pentru culegerea de informații, iar după drept călăuze pentru trupele române care înaintau în Transilvania. Unii, cum este cazul lui Spiridon Boita¹¹, au realizat chiar performanțe de invidiat și pentru un profesionist.

Românii brașoveni trimiși pe fronturile austro-ungare, într-un război care nu este al lor, pentru o cauză care le este mai degrabă potrivnică decât favorabilă, cunosc și îndură greutăți deosebite, sunt trimiși cu predilecție în linia întâi și-și jertfesc din plin sângele și viața. Sunt multe cazuri de militari români din armata austro-ungară care-și continuă cu multe riscuri o activitate națională, pentru idealul eliberării și unirii cu România chiar și-n condițiile dificile și atât de primejdioase ale frontului. Câțiva ofițeri brașoveni sunt implicați chiar în încercarea de a trece un întreg regiment la ruși pe frontul din Galiția. Atitudinea românească patriotică și-o dovedesc cu toții bucurându-se de insuccesele Austro-Ungariei sau dovedind o lipsă

---

¹¹ Idem, pag. 53-54, 64-66, 234.